

Könyvszemle

SIPOS JÚLIA GONDOZÁSÁBAN

„MEGROSTÁLÁS” HITVITA KRITIKAI KIADÁSBAN

Az 1609-es év a magyarországi hitvitázó irodalom történetében különleges jelentőségűnek mondható. Gyors egymásutánban jelentek meg Pázmány Péternek és vitapartnerének, Alvinczi Péternek az írásai, összesen négy kiadvány, ami az akkori nyomdai lehetőségek mellett korántsem gyakori teljesítmény. A sort a méltán elhíresült ironikus polémia, a szerző nevének feltüntetése nélkül megjelent *Őt szép levél* (Grác, 1609) nyitotta meg az év tavaszán, erre felelt meg a kassai református prédikátor az azóta sajnálatos módon elveszett írásában (*Egy tetetes, neve vesztett pápista embertől S.T.D.P.P.től küldetett színes öt levelekre rend szerint való felelet Alvinczi Pétertől a kassai m. ekklesia lelki pásztorától*, Debrecen, 1609). Alig néhány hét múlva megszületett a viszontválasz a jezsuita szerző most közreadott, *Megrostálás* című vitairata révén, és úgy, hogy közben még a hitviták korának legfullánkosabb, a protestáns országgyűlési rendeket minden korábbinál erősebben felháborító írását is kibocsátotta (*Az nagy Calvinus Jánosnak Hiszekegy Istene*). A Pázmány-szövegek a közismert millenniumi kiadásban ugyan eddig is a kutatás rendelkezésére álltak, művelődéstörténeti értékük és irodalmi-nyelvi jelentőségük vitán felül állt, azonban a korszerű textológiai és forráskritikai követelményeknek ezek a 19. század végi edíciók mostanra már nem felelhetnek meg. Indokoltan merülhet fel a kérdés, hogy a több mint négy évszázaddal ezelőtti hitvitázó írások kiadásának van-e ma is hasznosítható, a történeti értékeken túlmutató jelentősége. Úgy véljük, e kérdésnek a megválaszolásához jelen kiadás több vonatkozásban is hozzájárulhat, és támpontokat adhat.

Mint köztudott, ezzel a kötettel már kilencedik darabjához érkezett a Pázmány-életmű kritikai kiadása, a nagyívű vállalkozásnak így most újabb darabja csatlakozhat az eddig megjelentekhez. Nem kétséges, hogy a rendkívül terjedelmes szövegkorpusz teljességre törekvő kiadásának történetében mérföldkönek tekinthető az összes művek kritikai edíciójának programja, amelyet a Pázmány Péter Katolikus Egyetem kutatócsoportja Hargittay Emil vezetésével folytat. A mostani kötetnek már hosszú címe (*Alvinczi Péternek sok tétovázó kerengésekkel és cégéres gyalázatokkal felhalmozott feleletinek rövid és keresztyéni szelíd-séggel való megrostálása*, Pozsony, 1609) is jelzi, hogy stilisztikai leleményekben

bővelkedő, a régi magyar nyelvet, retorikát reprezentáló szövegről van szó ebben az esetben, ami a kommunikációtörténet oldaláról ugyancsak érdeklődésre tarthat számot. Főként talán azért, mert argumentumok feszülnek itt egymásnak, teológiai érvek és ellenérvek csapnak össze a retorikai és logikai szövegszerkesztési elvek érvényesülése mellett, s noha a személyeskedő megjegyzések sem hiányoznak egyes mondatokból, mégsem azok uralják az eszmecserét, az *ad personam* alakzatok elsősorban dekoratív (többnyire nyelvteremtő erejű) élénkítő alakzatai a fejtegetéseknek. Csupán ízelítőül néhány ezek közül: Pázmány vitapartnerének „forgószelehez hasonló gyors elméjéről”, „elálmétkodtató eszeskedéséről”, „buborék módgyára felfútt szókkal való nyelveskedéséről”, „foltos nyálaskodásáról”, „istállóhoz illendő poshadt szitkozódásáról” ejt szót, de azt is elismeri, hogy annak szövegében van „ennéhány jó módgyával ejtett magyarismus”. Látható, hogy az anyanyelvi leleményeket még az oly élesen szembenálló vitapartnernek is elismeréssel nyugtázták egymás írásaiban.

Mivel Alvinczi vitairata az *Öt szép levélnek* csak az első kettőjére adott választ, ezért a *Megrostálás* is két egységre tagolja a választ. Az elsőnek fő témája a szentek és képek tisztelete, a második pedig „az hittelt kötött fogadásnak erősségéről”, azaz a szószegésnek a különböző konfesszionális felfogásáról és történeti eseteiről (Husz János sorsa a konstanzi zsinaton, békekötés és békeszegés a törökkel, várnai vereség) értekezik.

A főszöveg után Báthory Orsolya tanulmánya részletesen ismerteti a mű keletkezési körülményeit és utóéletét. Megtudjuk innen azt is, hogy a *Megrostálás* 1609-es eredeti pozsonyi kiadása mindössze két példányban maradt fenn, ebből egyet Debrecenben, egy másikat Prágában őriznek, mindkettő kolligátumba kötve maradt fenn, s mindkettőt hasznosította a jelen kiadás.

A *Megrostálás* már csak azért is különleges helyet foglal el a polemikus műfaj történetében, mivel annak szövegéből részben rekonstruálni lehet az elveszett Alvinczi-vitairat tartalmát. Pázmány mintegy nyolcvan esetben szó szerint idézi az ellene felhozott vádakot, összegzi vitapartnerere érveit, szembesíti egymással a kétféle argumentációt. Természetesen ez nem helyettesítheti ismeretét az eredeti Alvinczi-szövegnek, amelynek előkerülésére már aligha lehet reményünk, de mégis ad róla egyfajta információt, a vitapartner tükréből is felsejlenek a kontroverz fejtegetés kontúrjai. Pázmány szigorú logikával dolgozott, mindig pontról pontra szó szerint citálta vitapartnerere szavait, s azokhoz fűzte cáfolatát, így lehetőség kínálkozott az elveszett Alvinczi-szöveg viszonylagos rekonstruálására. Báthory Orsolya ezt a nem gyakran adódó lehetőséget ki is aknáztta, s a szövegrészletek összeállításából (Heltai János korábbi stilisztikai megállapításait is kamatoztatva) körvonalazni tudta a ma már példányból nem ismert kiadványt.

A mű keletkezési körülményeit és későbbi sorsát bemutató tanulmányt követik a tárgyi jegyzetek mintegy hatvan lapon át, ezek minden szempontból megvilágítják és értelmezik a szövegben előforduló filológiai utalásokat. Vannak köztük

szómagyarázatok, a régies fogalmak értelmezései, latin citátumok fordításai, a szövegben említett történelmi személyek fontosabb életrajzi adatai. Közismert, hogy az ilyen munkában nem könnyű megtalálni a középutat egyfelől a túl szűkmarkú, másfelől a túlzottan bőbeszédű magyarázatok közt, itt a sajtó alá rendezőnek sikerült e téren a megfelelő arányt megtartania.

A tárgyi magyarázatokat a mutatók egész sora követi. Előbb a Pázmány által használt művek listáját kapjuk meg, majd az általa citált művek szerzők szerinti mutatója következik a rövidítések feloldásával. Mindennek alig túlbecsülhető jelentősége, hogy bepillantást enged az írói műhelybe, a kora újkori szövegszerkesztői gyakorlatba, mégpedig a korszak egyik legtöbbit idéző, legszélesebb olvasottságú szerzőjének révén. A marginális rövidítések feloldása olykor rejtvényfejtéshez hasonlítható művelet, amelyet természetesen ma már az elektronikus könyvtárak használata tesz eredményessé. Természetesen a személy- és helynévmutató, valamint a bibliai könyvek regisztrációja sem hiányzik a kiadványból, amely így a további kutatások lehetőségét is felkínálja a kora újkort kutatók számára.

Az eddig megjelent kötetek visszhangja igazolja, hogy a szövegközlés és a jegyzetelés során kialakított módszer eredményes és nagyon tanulságos a többi régi magyar irodalmi szöveg kiadása számára is. A most elkészült kötet viszonylag kisebb terjedelme tette lehetővé, hogy tárgyi jegyzetei is egyidejűleg elkészüljenek a főszöveghez csatoltan, így azok azonos kötetben kaphattak helyet, ellentétben a korábbi terjedelmesebb művek esetében alkalmazott eljárással. Pázmány hallatlanul bőséges utalásrendszere, szövegeinek hivatkozásokban és marginálisokban való gazdagsága rendkívüli szakmai felkészültséget kívánó, időigényes munka. Ennek elvégzéséhez a korszak történetének elmélyült ismerete, irodalom- és nyelvtörténeti, teológiai, patrisztikai, klasszika-filológiai tájékozottság egyaránt szükségesnek mutatkozott. A sajtó alá rendező Báthory Orsolya elismerésre méltó pontossággal végezte el a textológiai és a jegyzetelési munkát egyaránt. Mind a magyar, mind a latin részek betűhív átírásban készültek, a szöveg valamennyi sajátosságát megőrizve, csupán a mai magyar ábécében nem használt betűalakok és jelek átírása történt meg. A gondos textológiai lektorálás – Vadai István munkája – ugyancsak biztosítékot jelentett afelől, hogy ez a kötet is a korábbiakhoz hasonló módszerrel és szakszerűséggel készüljön el. Nem véletlen a belső címlapon olvasható információ, mely szerint a sorozat egésze „a Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Munkabizottsága által elismert kritikai kiadás”.

Jelen kötet nem csupán a mai kornak megfelelő textológiai és filológiai elveket érvényesítette maradéktalanul, hanem a modern technika segítségét is igénybe vette, a kiadványhoz csatolt CD-n is közreadta a szöveget. S ami szintén nagy nyereség: a *Megrostálás* mellett az 1609-es év vitaindítója, az *Őt szép levél* textusa is szerepel a lemezen, mintegy előkészítve ennek a remélhetőleg hamarosan bekövetkező közreadását.

A sorozat kilencedik darabjaként most közreadott kötet mindenképpen erősíti azt a reményt, hogy „a magyar bíboros Ciceró” összes munkái belátható időn belül korszerű kritikai kiadásban állnak majd rendelkezésre, amelynek révén a korábbiaknál jóval árnyaltabban ismerhetjük meg a kora újkori vitakultúrát, ezen belül azokat a kommunikációs stratégiákat, amelyek a hitviták kontextusában nyelvteremtő erőt mutattak. A rangos vállalkozásnak mind eddigi munkáját, mind jövődő folytatását számos intézmény és pályázat (MTA, NKA, OTKA, Bolyai-ösztöndíj) által biztosított támogatás tette és teszi lehetővé.

(Pázmány Péter: Alvinczi Péternek sok tétovázó kerengésekkel és cégéres gyalázzatokkal felhalmozott feleletinek rövid és keresztyéni szelidséggel való megrostálása (1609). Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Báthory Orsolya. [Pázmány Péter Művei, kritikai kiadás, sorozatszerkesztő Hargittay Emil] Budapest: Universitas Kiadó, 2017, 222 o.)

Bitskey István

az MTA rendes tagja, professor emeritus, Debreceni Egyetem